

УДК 378.2:631.15+37.018:63 (091)

УТКІН Олександр

доктор історичних наук, професор
головний науковий співробітник
ННСГБ НААН

<https://orcid.org/0000-0003-3725-279X>

ПРОФЕСОР Є.В. ХРАПЛИВИЙ ТА ЙОГО СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ АГРАРНИХ КАДРІВ

*Метою статті є аналіз актуальних проблем агрономії, економіки, удосконалення аграрного виробництва, розкритих у творчій спадщині професора, педагога, агронома, кооператора, громадського діяча Є.В. Храпливого. Він протягом тривалої виробничої, науково-дослідної і педагогічної діяльності займався вивченням недостатньо з'ясованих питань теорії та практики агрономічної й економічної науки. Поповненню цих галузей знань служили його система підготовки аграрних кадрів, сконцентрована у програмі розбудови освітньої мережі та навчання господарських спеціалістів, які зможуть по новому організувати ефективне виробництво, здійснити корінне реформування українського села. **Методологічну основу** складають принципи історизму, об'єктивності, науковості. У висвітленні проблеми використовувались загальнонаукові методи (аналіз, синтез, логічний, узагальнення), спеціальні історичні методи (архівознавчий та джерелознавчий аналіз, проблемно-хронологічний, періодизації, персоналізації, біографічний). Комплексне застосування цих методів сприяло отриманню нових знань, визначенню їх цінності, відображенню змісту, спрямованості та значення творчої спадщини вченого.*

Доведено, що наукові дослідження Є.В. Храпливого в галузі агрономії, вміле використання їх результатів разом із впровадженням вимог громадської агрономії й кооперативних принципів, всебічної підготовки аграрних кадрів в

нижчих, середніх та вищих навчальних закладах, зростанням загальної грамотності всього населення спроможні підвищити інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва й покращити життя селян.

Ключові слова: агрономія, економіка, аграрне виробництво, кооперація, модерне хліборобство, навчання аграрних фахівців, поширення наукових знань.

PROFESSOR E.V. KHRAPLYVYI AND HIS SYSTEM OF TRAINING OF AGRICULTURAL PERSONNEL

The purpose of the article is to analyze the current problems of agronomy, economics, improvement of agricultural production, revealed in the creative heritage of professor, teacher, agronomist, cooperator and public figure E.V. Khraplyvyi. During his long production, research and pedagogical activities, he studied insufficiently clarified issues of theory and practice of agronomic and economic science. These areas of knowledge were supplemented by his system of agricultural training, concentrated in the program of building an educational network and training of economic specialists who will be able to reorganize efficient production, to carry out radical reforms of the Ukrainian countryside. The methodological basis is the principles of historicism, objectivity, science. General scientific methods (analysis, synthesis, logical, generalization), special historical methods (archival and source analysis, problem-chronological, periodization, personalization, biographical) were used to cover the problem. The complex application of these methods contributed to the acquisition of new knowledge, determining their value, reflecting the content, direction and significance of the creative heritage of the scientist.

It is proved that the scientific research of E.V. Khraplyvyi in the field of agronomy, skillful use of their results together with the implementation of the requirements of public agronomy and cooperative principles, comprehensive training of agricultural personnel in lower, secondary and higher educational institutions, the growth of general literacy of the population can increase the intensification of agricultural production and improve the lives of peasants.

Keywords: agronomy, economy, agricultural production, cooperation, modern farming, training of agricultural specialists, spreading scientific knowledge.

Храпливий Євген Васильович – відомий український вчений аграрій, економіст, кооператор, педагог, професор, громадський діяч, один із організаторів аграрної науки та освіти в Галичині. У вивченні творчої спадщини Є.В. Храпливий заслуговує уваги змістовне комплексне дослідження, зроблене у кандидатській дисертації Н.З. Лубкович, в якій проаналізована

громадська й наукова діяльність українського вченого¹. Її інші праці присвячені висвітленню наукової і громадської², редакційно-видавничої³ та журналістської роботи відомого економіста й дослідника сільського господарства. Організаторська, науково-дослідна й національно-патріотична діяльність, наукова спадщина Є.В. Храпливого глибоко розкриті в монографії С. Злупко⁴. Багатогранна праця вченого, агронома, кооператора організатора аграрного виробництва «Сільський господар», його проект розбудови українського села та участь в такому величному задумі інших фахівців характеризує не ординарну постать борця за розвиток національної науки і освіти, відображені у дослідженні З. Струк⁵. Головні події етапи життя Є.В. Храпливого, його виробнича, науково-дослідна робота розкриті в праці А. Качора⁶. Заходи, що проводив вчений та його колеги в справі захисту селян, участь в них виробничих і культурно-освітніх структур, спрямованих на покращення матеріального становища, освоєння надбань науки і освіти селянами розглядає Ф. Коваль⁷. Активна кооперативна діяльність Є.В. Храпливого, аналіз різнопланових заходів, їх результативність характеризується в монографіях І. Витановича⁸ і групи вчених С. Бабенко, С. Гелея та інших⁹. Дослідження

¹ Лубкович Н.З. Громадська і наукова діяльність Євгена Храпливого (1898–1949 р.р.) Автореферат дисертації... канд. істор. наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2012. 20 с.

² Лубкович Н.З. Наукова та громадська діяльність Євгена Храпливого: історіографія проблеми. *Наукові записки*. Серія: історія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2010. Вип. 2. С. 307–312.

³ Лубкович Н. Редакційно-видавнича та журналістська діяльність Євгена Храпливого у роки Другої світової війни (1939–1945 р.р.). *Наукові записки*. Серія: історія. Тернопільський національний – педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. Вип. 2. С. 160–165.

⁴ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью Йорк, 1964. 624 с.

⁵ Струк З. Євген Храпливий. *Українські кооператори: історичні нариси*. Львів: Коопосві-та, 1999. Кн.1. 456 с. С. 414–420.

⁶ Качор А. Євген Храпливий. Вінніпег, 1980. 32 с.

⁷ Коваль Ф. Євген Храпливий – захисник насущних сподівань українського селянства. Львів, 2005. 40 с.

⁸ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью Йорк, 1964. 624 с.

⁹ Бабенко С., Гелей С. та інші. Історія кооперативного руху. Львів, 1995. 412 с.

О. Белової присячене формуванню теорії суспільної агрономії у Галичині, показує роботу Є.В. Храпливого в цій галузі¹⁰.

Аналіз творчого процесу в організаторській та педагогічній діяльності Е.В. Храпливого зокрема створення структур програмних засад економічної освіти хліборобського шкільництва, модерного хліборобства досліджується в працях З. Гіптерс¹¹. Економічно-освітня спадщина Є.В. Храпливого та її значення для фінансово-кооперативної освіти вивчала М.М. Голубка¹².

Виробнича, наукова й освітня діяльність вченого тісно пов'язана з його перебуванням у господарському товаристві «Сільський господар» на посаді головного директора і керівника організаційного відділу 1928–1939 років. Все це переконливо висвітлено у монографії Л. Рева-Родіонової¹³. Видавнича, редакторська й журналістська робота Є.В. Храпливого розкривається в працях М. Романюка¹⁴. Наукова і громадська діяльність вченого в Німеччині відображена в архівних документах Українського технічно-господарського інституту¹⁵. Важливе значення для аналізу наукових проблем, якими займався Є.В. Храпливий мають його праці опубліковані в збірнику науково-популярних

¹⁰ Белова О. Євген Храпливий – фундатор теорії суспільної агрономії у Галичині (1899–1949 р.р.) *Емінак: науковий щоквартальник*. Київ, Миколаїв, 2017. № 2 (18). С. 135–140.

¹¹ Гіптерс З. Є. Храпливий – організатор економічної освіти та хліборобського шкільництва на західноукраїнських землях. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Івано-Франківськ 2008. Вип. 25. С. 24–31; Гіптерс З. Проблеми економічної освіти та хліборобського шкільництва у педагогічній спадщині Є. Храпливого. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 43 (2). С. 208–215.

¹² Голубка М.М. Вчення Євгена Храпливого на західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століття та його економічно - освітня спадщина у важливості для фінансово – економічної та кооперативної освіти. Дванадцяті економічно-правові дискусії. Матеріали науково-практичної інтернет – конференції, 24 травня 2016 р. Львів, 2016. С. 3–6.

¹³ Голубка М.М. Вчення Євгена Храпливого на західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століття та його економічно-освітня спадщина у важливості для фінансово – економічної та кооперативної освіти. Дванадцяті економічно-правові дискусії. Матеріали науково-практичної інтернет – конференції, 24 травня 2016 р. Львів, 2016. С. 3–6.

¹⁴ Романюк М. *Оратаї журналістської ниви : українські редактори, видавці, публіцисти (бібліографічний довідник у 2 кн.)* Львів, 2002.

¹⁵ Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Ф. 64.

статей¹⁶ та 12 досліджень в додатку «З національної скарбниці» в монографії С. Злупко¹⁷.

Він народився 22 червня 1898 р. у с. Лісівці Заліщицького повіту на Тернопільщині. Його батько був учителем та управителем місцевої народної школи. Мати – дочка священика. Окрім Євгена в сім'ї виховувались ще троє братів [4, с. 9]. Після закінчення народної школи у 1908 р. і смерті батька родина переїхала до Тернополя, де мешкав брат його матері, який всіляко допомагав своїм рідним долати негаразди матеріально-побутового життя та навчання шестирічного Євгена в Тернопільській гімназії. Цей період в Галичині характеризується відсталою господарською інфраструктурою, наявністю 80% карликових і дрібних селянських господарств. Селяни платили високі податки, мали низькі доходи і заробітки. Відбувалася масова еміграція українців за кордон, а це торкалося багатьох українських родин, впливало на дитячу і юнацьку свідомість Є.В. Храпливого, його погляди і поведінку, оскільки він перші 10 років жив у селі [3, с. 11–13]. З початком Першої світової війни та розгортанням бойових дій на західноукраїнських землях виїхав до Моравії, потім перебрався до Відня, де в 1915–1916 рр. продовжив навчання в класичній гімназії, згодом став студентом агрономічного факультету Високої земельної академії у столиці колишньої Австро-Угорщини [4, с. 10], де вивчав основи фізики, землезнавства, агрономії, вирощування кормових культур, економічні теорії [3, с. 16].

Щирий прихильник незалежності України, Є.В. Храпливий свідомо покинув навчання у ВУЗі та взяв участь у національно-визвольній боротьбі, ставши воїном Української галицької армії, яка після переходу річки Збруч була інтернована поляками. В період ув'язнення знаходився у таборі в Стшалкові. Проживаючи у важких умовах, інтерновані вояки намагались зберегти свою національну ідентичність, військову підготовку, брали участь у культурно-просвітницькій роботі. Певним чином сприяла цьому українська

¹⁶ Храпливий Є. Збірник науково-популярних статей (ред. І. Гургула) Львів, 1997. 101 с.

¹⁷ Храпливий Є. З національної скарбниці/Злупко С. На чатах рідної землі: Євген Храпливий – учений, організатор, патріот. Львів, 1999. 283 с.

табірна періодика, зокрема літературно-військовий журнал «Наша зоря», культурно-просвітницький журнал «На хвилях життя», гумористичний журнал «Блоха», газети «Промінь», «Запорожанська думка» та інші, що видавались протягом 1920–1923 рр. у Стшалкові й підтримувались українцями [13, с. 172, 386–391].

Повернувшись із ув'язнення, став членом Українського студентського товариства «Січ», займався громадською роботою, відвідував лекції на філософському та юридичному факультетах Віденського університету, що впливало на формування його світогляду й життєві орієнтири [3, с. 17–18]. Закінчив Віденську земельну академію і 23 лютого 1924 р. й отримав диплом за спеціальністю інженера-агронома [4, с. 10]. Після такої важливої події, починаючи з 1925 р., настав галицький період його роботи, одруження з дочкою священника В. Петрика, народження доньки та діяльності у Ревізійному союзі українських кооперативів на посаді референта, а пізніше – інспектора-ревізора молочарської кооперації (Львів). Добротна агрономічна підготовка, аналітичне мислення, прагнення глибоко вивчити найважливіші механізми функціонування кооперативних молочарень, складові їх успішної роботи, форми та методи досягнення високих показників молочарських господарств, причини збитковості й реальні шляхи усунення таких негараздів стали основними питаннями його досліджень 1925–1930 рр. Ці та інші положення відображені, зокрема концепція кооперативного молочарства відображені в низці статей, брошур Є.В. Храпливого, зокрема в таких працях, як «Наші молочарські кооперативи в 1925 році», «Основи кооперативного молочарства», «Молочарське книговодство», що закликали селян до створення кооперативних молочарень, показували вигідність їх функціонування, були цікавими й змістовними посібниками для практичної роботи організаторів кооперативів, теоретичних підвалин розбудови молочарського виробництва в західноукраїнському регіоні [4, с. 12–13]. Він мріяв про завоювання першості в досягнення сільськогосподарської економіки, де виділяв виробництво молока і м'яса, яке дасть людям ще більше користі, ніж збіжжя [18, с. 6].

На його думку молочарство, ставши частиною господарського комплексу здатне підвищувати рівень сільськогосподарського виробництва та впливати на економічну незалежність української нації. В дослідженнях стану, невирішених проблем галицького молочарства, зроблених Євгеном Васильовичем, аналізується значний місцевий фактичний матеріал, статистика, узагальнення, висновки й практичні рекомендації для ефективного господарювання кооперативних утворень. Недоліки, їх сутність, змістовні характеристики та причини виникнення в кооперативному русі переконливо й аргументовано відображені в роботі «Що нас болить?». Є.В. Храпливий був одним із організаторів видання першого українського молочарського журналу «Українське молочарство», Разом із іншими фахівцями взяв участь у створенні нового журналу «Кооперативне молочарство». Одночасно з цими подіями він редагував двотижневик «Сільський господар», згодом став редактором перших двох випусків річника «Календар «Сільський господар» у 1929, 1930 роках.

Характерно, що майбутній професор організовував не лише видання наукових часописів, а й був активним дослідником аграрних проблем, опублікував ряд праць: «Про завдання «Сільського господаря», «Наші осяги у хліборобському вишколі молоді і його далі завдання», «Книжка та часопис – важна допомога у хліборобському вишколі молоді», «Два чергові питання «Сільського господаря», «Десятий календар «Сільського господаря» [14, с. 415]. В цих роботах розглядалися важливі завдання «Сільського господаря», що в певній мірі стосувались і інших подібних утворень у сфері господарювання, вмілого використання досягнень науки й техніки, їх ролі в економіці країни, підготовці нових кадрів хліборобів, популяризації кооперативних, економічних та сільськогосподарських знань серед трудового селянства, молоді, власників земельних угідь, які формували поважне ставлення до ґрунтів і їх обробки.

1930-ті роки для життєдіяльності Є.В. Храпливого були насичені різними подіями суспільного, наукового, господарського, економічного, освітнього змісту, що істотно впливали на галицьке населення, особливо селян,

можливості покращення доходності їх господарств, створення для цього необхідних умов державними та приватними структурами, зокрема гуманізації політики Польщі на західноукраїнських землях, що входили до її складу. Такі й подібні думки щодо втілення в життя свого власного плану корінного реформування сільськогосподарського виробництва із залученням до цих процесів української кооперації та агрономів він поширював на з'їздах та конференціях, в засобах інформації, практичній діяльності, перебуваючи на посадах головного директора товариства «Сільський господар», реалізації складеної угоди з центральною управою споживчої кооперації «Центросоюзу» і «Маслосоюзу». Величну програму перетворення українського села на зразок кращих західноєвропейських сільських поселень та організації їх виробництва повинні були позитивно оцінити галичани, морально та фінансово підтримувати прогресивні задуми українських вчених.

Реалізацію таких планів гальмували цілий ряд причин, які необхідно було поступово усувати. В першу чергу, це стосувалось поширення грамотності всього населення шляхом розширення мережі загальноосвітніх, сільськогосподарських і кооперативних шкіл, курсів. Але питання освіти українців польський уряд майже не турбувало. Газета «Діло» у статті «Польська шкільна політика на наших землях» характеризувала таку політику як «сумний стан народного середнього шкільництва» [8]. Польську освітню політику посол Великанович називав негативною, бо українських шкіл було мало, а уряд проводив політику «нищення українського вчительства» [9].

Не сприяли розвитку освіти українців Галичини пацифікація, акція польського католицького єпископату зі створення нової неоунії, закриттю православних монастирів, громад та відбиранню у них через судові рішення культових приміщень, інших сакральних об'єктів, земельних угідь, масовому знищенню православних храмів. Про наступ польського костелу на Волині й значне збільшення кількості костелів з 59 до 130 повідомляла газета «Діло» [7]. В умовах польського панування, недостатньої кількості загальноосвітніх та спеціальних середніх шкіл, важкого доступу до освіти Є.В. Храпливий

рекомендував сільській молоді зосередити увагу на хліборобській праці, «оволодінні модерними способами праці у сільському господарстві, що принесе користь всій громаді, допоможе в цьому організація «Сільський господар» [16].

Але для отримання аграрної спеціальності потрібно було мати загальну освіту, чітко визначитись з тим, які знання слід здобувати та як вони змінять життя людини, суспільства. З цього приводу Є.В. Храпливий писав, що великою силою на світі є багатство «та прийде війна, прийдуть злі часи, прийде вогонь чи вода й багатий стає жебраком. Велике значення має в світі сила. Міцного бояться, з ним рахуються, йому кланяються. Але, не дай Боже, прийде нещастя, прийде хвороба – і от міцна, грізна людина молиться, вона стає ні до чого. Велика цінність це краса людини... Багатство, здоров'я, краса – все це минає, все це речі, що можуть легко пропасти, їх людина легко може втратити. Але один скарб, найцінніший з усіх, якого не забере вода, не спалить вогонь, якого не знищать роки... є знання... Бажання це така велика сила, що дає людині можливість добути собі все те, чого вона не має» [19, с. 234]. Вчений відзначав, що ті народи, які «здавна старалися за освіту, за знання є сильні й могутні. А народи неосвічені, малограмотні, ходять у біді й нужді» [19, с. 235]. Тому для щастя народу треба здобувати знання, освіту, а загальну освіту повинен мати кожний український громадянин. Для сільських хліборобів потрібна фахова освіта, бо у них «справа освіти стоїть недобре» [19, с. 236]. Коли ж люди усвідомили силу знань і освіти, то повинні боротися за те, «щоб наш народ став освічений, розумніший, а через те й сильніший» вважав Є.В. Храпливий [19, с. 237]. Саме молодь, відчуваючи добро і зло, найлегше виховується, формує характер, працює над собою може стати добрим громадянином і розумним господарем [19, с. 237]. Тому «Сільський господар» залучає молодь до навчання у гуртках Хліборобського вишколу молоді. «Хліборобський вишкіл молоді, – писав Є.В. Храпливий, – це наше молоде хліборобне царство, яке своїм знанням, своєю міцною волею, своїми хрустальними характерами має перебудувати наше село, піднести його

культуру, зміцнити його добробут, а в висліді стати міцною основою нашого народу» [19, с. 239].

Навчання молоді в таких школах обумовлювалось тим, що в них могли добровільно навчатися хлопці й дівчата 14–18 років протягом 3–4 років з письмового дозволу батьків-членів «Сільського господаря», мати загальні знання, вміли добре рахувати, читати й писати українською мовою, виявляли бажання працювати, гордитися належністю до гурту «тільки найкращих із-поміж молоді села [19, с. 243].

Оскільки товариство «Сільський господар», займалось справами всіх хліборобів села, повіту, краю мало значні економічні досягнення в західноукраїнському регіоні, налагоджені організаційні структури та ділові відносини з іншими господарськими формуваннями й культурно-освітніми установами, організатори підготовки кадрів вирішили використати триступеневу систему навчання на зразок «Сільського господаря». В організації навчального процесу провідну роль відігравали: 1) Головна секція хліборобського вишколу молоді при центрі «Сільського господаря»; 2) Секція хліборобського вишколу молоді при філіях «Сільського господаря»; 3) Гуртки хліборобської молоді при «Сільському господарі» [19, с. 240]. Є.В. Храпливий, оголосивши це товариство, став головним ідеологом і організатором української сільської молоді в Галичині створив новий тил позашкільної загальної та сільськогосподарської освіти у призмі добровільного об'єднання під назвою хліборобський вишкіл молоді (ХВМ).

В діяльності цього утворення виділяються 3 основні періоди. Протягом 1929–1933 рр. поширювалась інформація про створення такої організації, її мета, аналізувалась робота повітових агрономів, їх можливості та перспективи розбудови таких формувань. Період 1934–1936 рр. характеризується розростанням цього руху, перетворенням його у масовий рух, утворенням організаційних і координаційних структур на місцях та в центрі. У 1936–1939 рр. керівництво руху розробило і впроваджувало в життя документи, в

яких обґрунтовувались норми навчально-програмного та ідейно-виховного характеру [11, с. 221].

Освітній процес в гуртках відбувався на основі пізнання простого та його дальшого розвитку до складного, вихованні у слухачів сильної волі, ініціативи, самодисципліни, організаційних вмінь, самоосвіти і працьовитості, патріотизму. Педагогічні засади навчання розробив Є.В. Храпливий у 18 розділах правильнику секції хліборобського вишколу молоді, де широко розкривалась мета, завдання, організація навчання, а праця вважалась не лише навчанням, а й виховним засобом. В організаційному плані секція хліборобського вишколу поділилась на гуртки, в яких готували фахові групи різних спеціалістів. Важливу роль всієї діяльності грав її опікун, зосереджуючи свою увагу на освіті та вихованні. Він повинен бути на засіданнях секції, стежити за всіма заходами, які відбуваються в секції, знати своїх слухачів, їх успішність, не втручатися в різні заходи, що організовуються в праці спрямовує їх на позитивні справи. Кожний гурток має працювати на передовика із числа слухачів, що допомагав своїм товаришам, служив для них зразком навчання й поведінки, підтримував постійні зв'язки з агрономами та інструктором. В секції хліборобського вишколу молоді створювалась управа секцій, яка керувала її справами [19, 240]. Всі секції ХВМ одного повіту об'єднувались в філіальні секції ХВМ. При цій секції працювали агроном й інструктор [19, с. 244–245]. В процесі діяльності розширювалась система хліборобського вишколу. Якщо в 1933 р. нараховувалось 9 філій із такими секціями, 59 гуртків, в яких разом отримували знання 528 хлопців і дівчат, то в 1938 р. кількість таких філій збільшилась до 41, гуртків до 1180, слухачів до 13071. Більшість слухачів складали хлопці [11, с. 222].

Гуртки хліборобського вишколу молоді при «Сільському господарі» в Галичині й на Волині як основна ланка її організації отримали розроблену Євгеном Васильовичем навчальну програму під назвою «Як працювати у хліборобському вишколі молоді», в якій розкриваються зміст і значення загальної та фахової освіти, характеризується система хліборобської освіти. В

програмі враховувався різний рівень знань слухачів, їх особливості, необхідність самоосвіти та гуртової самоосвіти. Кожний розділ документа містив контрольні запитання для перевірки засвоєного матеріалу. Засоби інформації публікували багато статей присвячених названій проблемі. Навчальні програми курсантів і слухачів сільськогосподарських шкіл різних ступенів підготовки носили диференційований характер, мали спільні й окремі спеціальні дисципліни агрономічного, економічного, технічного й кооперативного циклів, в яких використовувались основні висновки цих наук щодо вирощування сільськогосподарських культур, створення продукції, її зберігання та збуту.

Навчання слухачів відбувалось українською мовою у сільських гуртках з 1932 р. і в багатьох навчальних утвореннях головну роль праці теоретичне і практичне навчання: самостійна і індивідуальна або секційна робота рекомендованою літературою, підготовка рефератів, проведення дискусій, масові курси для всіх слухачів восени, взимку, весною, курси при філіяльних секціях для передовиків, виконання конкурсної теми у господарстві батьків, екскурсії до зразкових господарств, кооперативів, культурно-освітніх установ, історичних пам'яток, поточні іспити під час контрольного перегляду навчальних ділянок, введення щоденників праці, конкурси за підсумками навчального року. Для слухачів організувались курси, де їх знайомили з методикою самоосвіти, практичної праці, ідейною спрямованістю руху. Передовики навчання вивчали основи управління, агро і зоотехніки, ґрунтознавства, ветеринарії, боротьби з садово-городніми шкідниками, історію України та Польщі, діяльності громадських формувань, кооперації, владних структур. Вивчались актуальні господарські питання для певних повітів. На лекційні заняття відводилось 18–24 години, на практику 6–12 годин, самостійну роботу 6–10 годин. Практичні заняття проводились як конкурсні. Протягом першого року навчання вирощувались рекомендовані кормові культури, кукурудза, в наступні два роки – городні рослини, льон, конопля, соняшник, квіти, домашня птиця, свині, коди, вівці, кролі. Слухачів зобов'язували

працювати над поліпшенням господарства батьків, брати участь у громадських заходах, місцевих святах. Журнал «Хліборобська молодь», підручники фахівців, їх праці, в тому числі і перекладені з польської мови, друкували різні методичні рекомендації. Практикувалися прилюдні іспити з основ господарювання, кооперації, громадської роботи, враховувались успішні поточні іспити, ведення зошитів, результати конкурсних тем. Переможці цих заходів нагороджувались. Результати навчання відзначались на урочистих засіданнях за участю представників правління «Сільський господар» та українських повітових організацій. Особам, які закінчили повний курс навчання видавалось свідоцтво. 1937 р. таких випускників було 41 (Коломийська і Зборівська філія), 1938 р. – 103 (Коломийський, Рогатинський, Яворівський та інші повіти) [11, с. 22–224].

В одному із осередків «Сільського господаря» в Коломийському повіті 1929 р. була створена перша секція господинь, діяльність якої регламентувалась спеціальними документами і передбачала отримання загальноосвітніх спеціальних знань для домашнього і присадибного господарства, виховання дітей, участь у заходах місцевих громадських утворень. Способом їх навчання стали самоосвіта, підготовка рефератів на сходуни, короткотермінові курси, конкурси, виставки. Діяльність цих формувань забезпечували інструктори філій та повітові агрономи, які підготували 182 провідниці гурткових секцій господинь. Згодом мережа секцій значно збільшилась. Вони функціонували при 45 філіях. 1938 р. ці секції провели 360 курсів, які охопили 4610 осіб, 55 конкурсів та 174 виставки. Робота секцій свідчила про прагнення жінок до самоосвіти й отримання життєво важливих знань, формування самостійності дій, належне ведення господарства та активну участь у громадському житті села [11, с. 226–227].

Головна секція хліборобського вишколу молоді, яку протягом двох термінів очолював Є.В. Храпливий та його соратники, будучи найвищим органом цієї організації, зосереджувалася на розбудові різних структур українського сільськогосподарського шкільництва, де готувались хліборобські

кадри, добре обізнані з теорією і практикою аграрного виробництва на всіх стадіях розвитку галузі.

Діяльність головної секції хліборобського вишколу молоді, її програмні засади характеризуються тісним поєднанням освіти, науки й економіки, їх генетично-еволюційного функціонування та формування потужної соціально-економічної платформи майбутньої політичної незалежності України.

Окрім сільськогосподарських шкіл в системі «Сільського господаря» на західноукраїнських землях (Львівщина, Лемківщина, Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя) в 1939 р. діяли 1 висока школа, 2 вищі середні, 1 середня, 33 нижчі, 7 спеціальних, разом усіх шкіл нараховувалось 44. Навчання українською мовою відбувалось в 4 школах [21, с. 274].

Товариства «Сільський господар» для покращення своєї діяльності, її плановості та цілеспрямованості, піднесення національної системи хліборобства і правового захисту українських хліборобів, виходячи з поставленої мети, залучаю в свою організацію багато селян. Ця структура допомагала утворенню та діяльності «Товариства українських агрономів», його видання «Українського агрономічного вісника», яке випускало фахові часописи, різні книги бібліотеки «Сільського господаря». Почала функціонувати новостворена головна організаційна секція в системі «Сільського господаря», яка повинна була дбати про розбудову агрономічної праці в краю, використовувати її для поглиблення економічного життя, реформування селянського господарства і модернізації господарського менталітету українського селянства. Регіональна програма індустріалізації сільськогосподарського виробництва з використанням агрономії розроблена вченими «Сільського господаря» представляла тогочасні наукові знання, праці зразки світового і українського господарювання, господарського націоналізму, підтримані селянством і передбачала: 1) створення агрономічної організації для допомоги селянам, 2) розвиток господарської ініціативи й організованих форм господарського життя, 3) удосконалення аграрної культури і поступове перетворення селянських господарств у товаровиробників та суб'єктів

підприємництва у ринковій економіці, 4) формування та діяльність сервісних, збутових та переробних структур аграрного ринку [11, с. 265].

Для втілення в життя великої регіональної програми індустріалізації сільськогосподарського виробництва поряд з іншими проблемами надавалось засвоєнню хліборобами основ агрономії, вивченню ґрунтів, стану природного середовища шляхом ствердження оцінки, прогнозу та комплексного аналізу отримання даних. Вони були необхідні для нової системи землеробства, технологій, з'ясування позитивних і негативних явищ в аграрній галузі, тенденцій її розвитку в модернізованому хліборобстві. З метою підвищення ефективної допомоги власникам приватних господарств агрономи використовували лекції, бесіди, курси, виставки екскурсії, показово-демонстраційні заходи, які спрямовувались на розробку нових технологій та організацію сільського господарства, виготовлення дешевої та якісної сільськогосподарської продукції, запровадження ошадності праці, грошей майна і вирішення цих питань у співпраці кооперації та «Сільського господаря». Ошадність Є.В. Храпливий вважав основою, необхідністю нашого майбутнього самостійного життя, яку треба виховувати у підростаючого покоління, усувати розтратність, а також підходи, несучи загальнонаціональне значення, сприяють подоланню бідності та зростанню економічного потенціалу країни й сили нації [3, с. 34].

Названі питання розкривались в працях Є.В. Храпливого, таких як «Ошадливість – шлях до сили й добробуту народу», «Притягаймо молодь до «Сільського господаря», «Як піднести наше хліборобство», «За хліборобську справу», «За наше хліборобське шкільництво», «Про хліборобський вишкіл сільської молоді».

Поширення агрономічних знань переважно позашкільним методом, засвоєння нових досягнень агрономії з акцентом на інтенсифікацію виробництва, незважаючи на різні перешкоди, впливали певним чином на повільні зміни аграрної праці, їх запровадження та підсумки господарських успіхів селян. Вони вказували їм можливі шляхи розумного господарювання,

належної оцінки хліборобної праці, культурного й господарського/відродження села і раціонального виробництва в рослинництві та тваринництві [22, с. 142].

Основні положення, характерні науковим дослідженням Є.В. Храпливого загальноновизнаним категоріям в галузі агрономії, економіки, кооперації, формують його концепцію модерного (удосконаленого) хліборобства, яка витікає з тонування в країні демократичного соціально-політичного ладу, наявності грамотного населення, підготовлених аграрних кадрів. Серед них агрономи – «учителі нашого господарювання» виконуватимуть особливу роль «гуртувати в себе всіх українських хліборобів» у системі громадської агрономії, стаючи організаторами виробництва, переробки, збереження й збуту продукції [22, с. 142–147].

Використання в агропропаганді просвітницьких, практично-показових, господарсько-організаційних заходів спрямовувалося на переконання селян, які вели приватне господарство за своїми правилами, в необхідності відмови від застарілої агрокультури та втілювати у спосіб селянського господарювання і економізації процесу аграрного виробництва істотні переваги модерного хліборобства. Саме в ньому поєднувались теоретичні й практичні знання, що сприяли отриманню власником землі доходів.

Удосконалене хліборобство як прогресивний напрям реорганізації економіки села побудований на новаторській методиці Є.В. Храпливого, підтримувала широка громадськість, господарські й культурно-освітні структури, оскільки він засновувався на вмілому застосуванні знань, найновітніших відкриттях в науці й техніці, дієвій пропаганді їх високої продуктивності праці у сільському господарстві й кооперації. Новітні агротехнології і принципи господарювання, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, прибутковості у тваринництві, властиві модерному хліборобству, виступили засобом покращення матеріального добробуту людей. Вони сприяли не лише зростанню активності, загальноосвітнього і фахового рівня селян, а й формували елементи національної й господарської свідомості, розвивали поступове ставлення

освіченого господарника та повноцінного власника як ефективного суб'єкта аграрних ринкових відносин.

Складовою частиною реформування аграрного сектору була вимога впровадження в життєдіяльність хліборобів основ громадської (суспільної) агрономії, зокрема агрономічного ґрунтознавства та широкого застосування мінеральних добрив у рослинництві для кращої родючості ґрунтів, проведення меліорації, організації раціональних сівозмін, використання сортового насіння.

Гостру потребу оволодівати новітніми досягненнями науки й техніки, розширювати мережу кооперативних формувань, роз'яснювати істотну роль нового типу агронома-вчителя, пропагандиста агрономічних знань, економіста, організатора виробництва, переробки та збуту сільськогосподарської продукції в умовах застосування системи громадської агрономії відчував і Є.В. Храпливий. Він обґрунтував у великі можливості як демократизацію хліборобського розвитку в роботах «Шляхи праці нашої суспільної агрономії», «Як піднести наше хліборобство: про співпрацю кооперації, «Сільського господаря» та культурно-освітніх установ у ділянці суспільної агрономії».

Для підвищення агрономічної культури суспільна агрономія зокрема пропагувало різні засоби поліпшення господарства, поширювала агрономічні знання за допомогою сільськогосподарських шкіл, курсів, лекцій «виставок, дослідних станцій і т.п. [3, с. 41]. Суспільна агрономія писав Є.В. Храпливий повчала подавати агрономічну допомогу широким колам хліборобів, «мусить стати чи не єдиною опорою для праці над піднесенням нашого селянського господарства, яке не має нізвідки помочі і через те робить своє господарювання дефіцитовим», впливати на хліборобське самоврядування та аграрну політику [17, с. 126, 128]. Широке коло проблем, якими займався агроном-суспільник в галузі суспільної агрономії, вимагало від нього бути «добрим техніком, не менше добрим економістом, добрим пропагандистом та добрим організатором», вважав вчений [17, с. 129]. Оцінка селянських індивідуальних господарств, збут їх продукції відбувався за допомогою центру суспільної агрономії західноукраїнського регіону товариства «Сільський господар» в

напрямку організації таких утворень та їх рентабельності. Їх співпраця проносила добрі результати.

Дослідження Є.В. Храпливого «Шляхи розвитку української кооперації», опубліковане у 1930 р., розкривало сутність взаємодії громадської агрономії та кооперації, їх значення, перспективи розвитку, відображало реальні можливості кооперативних утворень у поширенні знань про громадську агрономію, формування нової системи господарювання на селі. За обсягом різнопланової інформації з багатьох країн світу, її осмисленості, аналізом теорії та практики стаття значно перевищувала інші публікації на цю тему [15].

Як послідовник поглядів К.А. Мацієвича на сільськогосподарську кооперацію і громадську агрономію, Є.В. Храпливий поділяв його ідеали та вважав, що господарські досягнення кооператорів пов'язані з реалізацією вимог громадської агрономії у виробництві та збуті сільськогосподарської продукції.

Кооперація як прийнятне для селян вираження їх вміння, мудрості та кмітливості, на думку К.А. Мацієвича, виступала складовою частиною громадської агрономії, досягнення якої будуть ефективними при кооперативних методах ведення господарства, його спроможності «вписатися» у ринкову економіку. Знаючи можливості кооперативних формувань професор Б.М. Мартос вважав, що вони здатні конкурувати з великими приватними виробниками на внутрішньому і зовнішньому ринках [5, с. 263]. Сприяли цьому впроваджені в життя кооперації 7 принципів (правил) роботи роцдельських кооператорів: не обмежування членства, демократизм, товарообмін, обмеження відсотків від у ділового капіталу, релігійна й політична терпимість, готівкові закупки, поширення кооперативного виховання й освіти. Дотримання цих правил створювало нормальні умови діяльності кооператорів, формуючи основи здорового способу життя людей [2, с. 4].

В той же час здоровий спосіб життя прихильники реформування українського села розуміли значно ширше, бо знали, що таке завдання – головне в діяльності «Сільського господаря». Про наміри його реалізації неодноразово говорив Є.В. Храпливий, зокрема, звертаючись до кооператорів

та всіх, хто має впливи на кооперацію і культурно-освітні установи в селі він писав, щоб «вони через співпрацю своїх установ зі «Сільським господарем» приєдналися до тої великої хліборобської сім'ї, яка в рамках організації «Сільського господаря» поставила себе за клич: культурне й господарське відображення українського села» [23, с. 172]. Комплексна програма «Сільського господаря», Просвіти «Рідної школи», інших організацій, відзначила необхідність реформування сільськогосподарського виробництва й українського села, носила національний характер, створювалась на основі функціонування приватної власності на землю, свободи підприємства, вимог господарювання індустріального типу, інтенсифікації та раціоналізації дрібних господарств, запровадження громадської агрономії, розвитку господарських ініціатив селянства. Втілення в життя істотних реформ сприятиме розбудові нового українського села, національно свідомого і матеріально заможного «зразкового» грамотного українського селянина, який виступатиме носієм нової культури і будівничим національного господарства [11, с. 159].

Маючи спільні інтереси в оновленому розвитку сільського господарства, господарсько-споживча, молочарська, кредитна кооперація, товариство «Сільський господар», культурно-освітні атрибути можуть об'єднувати свої зусилля для ефективного господарювання. До того ж, діючи в цьому напрямку, всі види кооперації, створюючи власну торгівлю, промисли та грошообіг, усувають купців, промисловців, банкірів зі свого господарського життя і таким чином збільшують доходи селян. Співпраця цих організацій посилює розквіт громадської агрономії, сприяє піднесенню сільського господарства на вищий рівень, орієнтує їх на службу суспільству, українському народу, утвердження українства, цілісне вирішення аграрних проблем та вихід з аграрної кризи [23, с. 150–152].

Проблеми розвитку кооперації, закономірності й особливості її створення і функціонування в різних країнах, підготовка та виховання кадрів кооператорів, діяльність кооперативної преси були актуальними для міжнародного кооперативного руху. Тому на міжнародному з'їзді у Відні (серпень 1930 р.)

розглядалися два останні питання. В роботі цього форуму взяли участь 75 делегатів з різних країн. Гостями з'їзду були Є.В. Храпливий та К. Коберський. Виступаючі відзначали, що кооперативне виховання кадрів є слабкою частиною діяльності кооперативних утворень, оскільки лише Українська господарська академія вперше у світі створила кафедру кооперації й економічно-кооперативний факультет, де навчались майбутні організатори й керівники кооперативних організацій. З обговорюваних питань були прийняті відповідні рішення [6]. Галицькі кооператори знаючи про незадовільний стан кооперації в регіоні, відсутність гарно підготовлених професійних кадрів, бажали відкрити вищу школу кооперації, але Польща з національно-політичних мотивів гальмувала реалізацію такого проекту [2, с. 4]. Чітке й неоднозначне ставлення прихильників кооперації, громадськості Галичини до боротьби за створення вищої кооперативної школи розкриває стаття в газеті «Діло», в якій відзначається, що «українська кооперація не зійде із дороги права, але й від прав своїх не відмовиться» [1].

Рекомендації міжнародного конгресу кооператорів щодо покращення діяльності кооперативної преси та виховання кадрів, вважав Є.В. Храпливий, були актуальними й важливими положеннями стратегії й тактики функціонування кооперації, в тому числі й сільськогосподарської. Вони відповідали потребі часу, стосуючись розвитку економіки багатьох країн та посилення соціального захисту людей праці. Їх реалізація в Галичині сприятиме певному всеобучу населення й добротному вишколу аграрних кадрів із селянського середовища, які будуть удосконалювати сільськогосподарське виробництво.

Для підготовки власних праць Є.В. Храпливий поряд з організаційною, публіцистичною, популяризаторською роботою ретельно вивчав статистичні документи, економічну, кооперативну, агрономічну літературу, готував докторську дисертацію на тему «Погляд на плекання рогатої худоби в Східній Галичині в рр. 1880–1930». Цю дисертацію він захистив 25 лютого 1933 р. в

Українській господарській академії в Подєбрадах. Наукового консультанта професора К.А. Мацієвича [14, с. 417].

Будучи енергійною, активною, далекоглядною людиною, Є.В. Храпливий творив добрі справи, боровся за підвищення життєвого рівня людей, намагався для цього використовувати реальні можливості суспільства з метою покращення господарювання, зокрема сільськогосподарського, шляхом залучення до таких заходів Комісії з економіки, соціології і статистики Наукового товариства ім. Шевченка коли в 1935 році був обраний членом цього об'єднання вчених. З цією метою він підготував дослідження «Сільське господарство галицько-волинських земель» та «Вплив кризи на галицько-волинське село». В названих працях критично оцінюється стан аграрного виробництва в регіоні й розкривається власне бачення способів усунення певних недоліків.

Невід'ємною складовою науково-дослідної і пропагандистської діяльності Є.В. Храпливого та його колег була видавнича, редакторська і журналістська робота, пов'язана зі створенням нових видань (газета «Сільський господар», журнали «Український агрономічний вісник» і «Хліборобська молодь»), функціонуванням інших господарств, що поширювали дослідження науки і техніки, в тому числі агрономії, економіки, кооперації, проблеми підготовки кадрів, професійної економічної, кооперативної й агрономічної освіти, соціально-економічного, культурно-політичного відновлення українського села та системи ефективного господарювання, кращий досвід зарубіжних господарників. Вчений друкував власні досягнення, праці відомих фахівців природничих наук, був редактором журналів «Господарсько-кооперативний часопис» і «Українське молочарство». За його редакцією друкувалась «Сільськогосподарська енциклопедія». Він видавав і готував матеріали «Української загальної енциклопедії», «Енциклопедії українознавства». Зміст і спрямованість публікацій Є.В. Храпливого носили національно-патріотичний характер, закликали українців «думати в аграрних справах широкими державницькими категоріями» [21, с. 271], переконували їх в необхідності

підтримувати ідеологію і політику господарського націоналізму, його вимоги покращення життя нації, вільного економічного розвитку Галичини у польській державі [10, с. 194–195; 3, с. 63–70].

Часописи і календарі «Сільського господаря», були «огнищем розвою сільськогосподарської культури села» підручниками з господарювання для селян, написані українською мовою, що служила підвищенню їх професійної освіченості і показувало шлях досягнення рентабельності господарств [11, с. 229–231].

Удосконаленню діяльності сільськогосподарських формувань, вважав український вчений, сприяли рішення з'їзду агрономів (травень 1936 р.), на якому розглядались питання теорії, практики, кращого досвіду, методики агрономічної роботи, поширення агрономічних знань з урахуванням новітніх досягнень в галузі науки й техніки, підготовки грамотних хліборобів. Ці положення він висвітлив у дослідженні «Як працювати у хліборобському вишколі молоді», що стало головним методичним посібником, послідовним і змілим викладом, узагальненням основних проблем ефективного розвитку хліборобства. Такий напрямок роботи підтримали й другі загальні збори центру хліборобського вишколу молоді,

Зарубіжний досвід ефективного сільськогосподарського виробництва міг стати фактором позитивних зрушень в аграрній галузі західноукраїнського регіону. Тому перебуваючи за кордоном Є.В. Храпливий намагався вивчити вирішення різних аграрних проблем в Австрії, Німеччині, Данії й писав що їх успіхи в технології, організації, діяльності молочарських утворень та пропагував використати деякі аспекти таких досягнень в українському молочарстві. Його цікавив стан аграрної галузі, її матеріально-технічна оснащеність, наявність вищих і середніх шкіл сільськогосподарського профілю, кількісний та якісний склад інженерів, агрономів, економістів, характер обробки ґрунтів, врожайність зернових і технічних культур, основні показники у тваринництві, діяльність хліборобних та кооперативних утворень, політико-правова база функціонування господарських організацій. Є.В. Храпливий

аналізував успіхи кооператорів і хліборобів у Чехословаччині, Угорщині, Швейцарії, Югославії. Їх методи індустріальної цивілізації, які могли використовуватись і в Україні, хоч консервативно налаштовані господарі обережно ставились до таких пропозицій, висловлених українським вченим у своїх працях «Кооперація на Мадярщині», «Хліборобство Мадярщини», Данія – край хліборобів». Відвідавши Данію, він позитивно оцінив досягнення в галузі хліборобства, тваринництва, рівень грамотності, культури, організованості селян, систему соціального забезпечення, виховання людини, що істотно впливали на економіку країни, добробут її жителів. Про значні досягнення німецьких садівників та городників писав український вчений у праці «По городах і садах Німеччини», де відзначив зв'язок здоров'я людини із впливанням овочів і городини та рекомендував українцям використати це у власному житті. В цілому популяризація зарубіжного досвіду господарювання виступила своєрідним закликком селян до засвоєння кращих надбань зарубіжжя, запровадження інтенсивного господарства, нової організації праці, покращення здобутків національного хліборобства, що відкривало не використанні можливості вписатися у жорсткі умови ринкових відносин.

Демонструючи широту поглядів, глибину мислення в оцінці подій та явищ в аграрній сфері, прагнення знати результативність інноваційних проектів Євген Васильович відвідував міжнародні форуми з проблем хліборобства: шістнадцятий міжнародний хліборобний конгрес, п'яту нараду міжнародної конференції для співпраці хліборобних і споживчих товариств, п'ятий міжнародний птахівничий конгрес у Римі, міжнародну конференцію хліборобної преси та інші. Різна інформація про розвиток сільського господарства, хліборобні промисли, нову аграрну техніку, валовий збір зерна та ринки його збуту розкривала успіхи й недоліки у функціонуванні хліборобних кооперативних формувань в різних країнах, давала можливість порівняти їх з проблемами українських господарників та знайти ефективне вирішення [3, с. 88–96].

1939 р. західноукраїнські землі були возз'єднані з УРСР. Частина західного населення позитивно оцінила таке історичне явище. Інша частина не сприймала нову радянську владу, різко критикувала політичні, економічні, соціальні, культурні перетворення. Проти них розпочалися масові репресії. Газета «Известия» у статті «Стрелка переведена» назвала Є.В. Храпливого «ворогом народу», противником розподілу землі, прислужником польської влади, ідеологом кулацько-петлюрівської кооперації. Його діяльністю зацікавились органи НКВС [12]. В цей період західноукраїнська громадськість відсвяткувала 40-річчя існування господарського товариства «Сільський господар». Його різнопланова діяльність відображена в роботі Є.В. Храпливого «Сорок літ праці краєвого господарського товариства «Сільський господар».

Це товариство 3 січня 1940 р. було ліквідовано, його майно націоналізоване, значна частина видань знищена, бібліотека, протокольні книги, окремі документи передали Науковому товариству імені Шевченка [11, с. 249].

Після того, як правоохоронні органи Є.В. Храпливого «ворогом народу», вчений разом із родиною емігрував на територію Польщі, де працював директором відділу Ревізійного союзу українських кооператорів у Любліні. Окупація нацистськими військами Польщі та України сприяла поверненню відомого агронома у Львів, призначенню його керівником «Сільського господаря» і Хліборобської палати та обрання професором агрономічного відділу Львівської Політехніки [14, с. 419].

Його друга еміграція, розпочинаючи з 194 р., пов'язана з перебуванням в м. Ерлангені (Західна Німеччина). Недалеко від цього місця в містах Регенсбург та Мюнхен розташовувався Український технічно-господарський інститут (УТГІ), що переїхав сюди з Чехословаччини. Керівництво Української політехніки набиравало студентів для заочного й денного відділень, курсантів на різні фахові курси, кваліфікованих викладачів серед емігрантів, військовополонених, переміщених осіб в таборах. Професор В.М. Доманицький, відвідавши один із таких таборів, де перебували громадяни

України, виявив значну групу колишніх викладачів вузів, доцентів, професорів, які бажали працювати в УТГІ. Подібне бажання висловив і професор Є.В. Храпливий, який мешкав у Ерлянгені [28, Арк. 2–3].

Після з'ясування того, що в цьому місті при університеті діяли ботанічний сад, ботанічний інститут, пасічницький інститут, лабораторії, існувала певна матеріально-технічна база навчання, з'явилась ідея переведення агрономічно-лісового факультету УТГІ в Ерлянген. Реальність такої пропозиції підтвердив і голова КОДУСа професор В. Кузеля, зазначивши, що для студентів можна влаштувати інтернат, його опалення і харчування. Своє зацікавлення в передислокації факультету висловило керівництво Українського наукового інституту в Берліні. Але в силу різних причин намічені плани в життя не втілились [28, Арк. 3].

Професор Є.В. Храпливий як досвідчений і високопрофесійний фахівець працював науковим співробітником Фрідріха-Александра на агрономічно-лісовому факультеті УТГІ в Регенсбурзі, де читав лекції по політичній економії, сільськогосподарській економії, сільськогосподарській географії, а в Українському вільному університеті (Мюнхен) – по кооперації [28, Арк. 13, 15, 24]. Підготовка лекцій, робота зі студентами в Науковому товаристві імені Шевченка, «Енциклопедії українознавства», Комітеті допомоги українському студентству, інших громадських утвореннях, проведенні науково-дослідних заходів, публікації власних праць носили трудомісткий характер і займали багато часу. В цей період перевидав свою книгу «Як працювати у хліборобському вишколі молоді», а також «Ощадливість – шлях до сили й добробуту», «Збільшуймо врожай цукрових буряків», «Нова організація німецького села», «Господарство Холмщини і Підляшшя», де розглядав різні питання розвитку сільського господарства, природні умови його ведення, якості ґрунтів, характер рослинництва, тваринництва, висловив побажання щодо удосконалення структур господарювання з врахуванням ринкових умов, необхідність культивування садівництва та інших галузей покращення лісового господарства, роботи

промислових об'єктів, розширення торгівлі, грошообіг. Позитивне вирішення цих та інших питань, інтенсифікація господарювання сприятиме зростанню доходів селян, їх матеріальних благ [3, с. 97–101].

Про широкі наукові проблеми, які вивчав Є.В. Храпливий, свідчать підготовлені ним дослідження «Генрі Форд і його суспільні ідеї», «Аграрна політика більшовиків», «Лік на голод – поправно-трудова табори», «П'ятирічний план у сільському господарстві СРСР». В них аналізувалась радянська аграрна політика, її наслідки для народних мас. Стаття «Західноукраїнські агрономи між двома еміграціями» розкриває агрономічну роботу в західноукраїнському регіоні до Першої світової війни, відзначає успіхи агрономів-випускників західних аграрних вузів та Української аграрної академії в Подєбрадах, агрономічну діяльність товариства «Сільський господар». До агрономів українське селянство ставилось найщиріше, вбачаючи в них «добрих приятелів та прихильників українського села» [3, с. 257]. Ставлення професійних структур агрономів сприяло дальшому випуску фахової літератури, зростанню хліборобського шкільництва та підйому сільськогосподарської культури [24, с. 263].

В «Наукових записках УТГІ» (1948р., т. 1) він опублікував статтю «Ширення сільськогосподарських знань серед українців на західноукраїнських землях», в якій відзначається, що такі знання розпочинались разом з національним відродженням українського народу. В Галичині така праця виникла ще XVIII ст. її вели українське духовенство та інтелігенція, посилило товариство «Сільський господар», яке поширювало сільськогосподарську літературу, ввело нові методи вишколу селянських мас, розробило окрему методіку суспільно-агрономічної роботи, поєднувало працю і самонавчання [21, с. 269]. Аграрні закони пропагувала українська кооперація, новостворені українські сільськогосподарські школи. В цьому плані багато зробили випускники Української господарської академії та Українського технічно-господарського інституту. Пізніше була передрукована праця Є.В. Храпливого «Хліборобський вишкіл молоді», деякі інші

матеріали [29, Арк. 25]. 1948 р. Сенат інституту затвердив план друкування підручників для студентів, серед яких називались підручники по спеціальному городництву та хліборобському вишколу молоді [25, Арк. 176].

Маючи слабке здоров'я, відчуваючи втому від систематичної й напруженої роботи, Євген Васильович написав заяву в Сенат інституту з проханням надати йому відпустку на 1 семестр. 3 вересня 1948 р. це прохання Сенат задовольнив [25, Арк. 164].

Важливою подією життя зарубіжних українських вчених-аграріїв, кооператорів, студентів та викладачів стало скромне відзначення 50-річчя існування товариства «Сільський господар», що відбулося в Регенсбурзі за ініціативи ректорату інституту та Агрономічно-лісового товариства при агрономічно-лісовому факультеті Української політехніки, яке очолив голова управи професор В.М. Доманицький. На святковому засіданні 27 березня 1949 р. виступив професор Є.В. Храпливий із доповіддю на тему «Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944 рр., його історія та діяльність». Професор В.М. Доманицький виголосив промову «Роль і значення крайового товариства «Сільський господар» у житті українського народу», тема другого виступу професора Є.В. Храпливого називалась «Західноукраїнські агрономи між двома еміграціями», доцент А. Романенко зробив доповідь на тему «Агрономічна праця «Сільського господаря» у 1929–1939 рр.». В цілому, проблематика основних доповідей висвітлювала історію створення цього товариства, його найважливіші етапи, досягнення та їх значення для розвитку західноукраїнського регіону, всього українського народу, роль відомих вчених в підготовці аграрних кадрів, становленні сільськогосподарського виробництва на українських землях [27, Ф. Арк. 9].

Є.В. Храпливий, інші викладачі та студенти УТГІ знали про економічні й соціальні труднощі, що переживала післявоєнна Німеччина, український вуз, емігранти, вважаючи найкращим виходом із цієї обстановки виїзд до США. Про такі явища говорив ректор УТГІ професор Б.Г. Іваницький 4 лютого 1949 р. на засіданні ректорату, відзначаючи, що виїзд студентів до США – це

загроза для нормальної роботи вузу [26, Арк. 10]. З інституту в різні роки на американський континент перебралися професори І. Витанович, В. Городецький, В.М. Доманицький, І. Драбатий, С. Драгоманов, Г.Г. Махов, Б.М. Мартос, С.П. Тимошенко та інші викладачі УТГІ [30, Арк. 23–35]. Євген Васильович теж готувався емігрувати до США, вивчав їх економічні проблеми, діяльність фермерських господарств, але перед від'їздом 6 червня 1949 р. він помер в німецькому місті Ерлянгері, де й був похований.

Професор Є. В. Храпливий залишив багатогранну і новаторську наукову спадщину, в якій висвітлювались актуальні проблеми агрономії, економіки, кооперації, педагогіки, науки, освіти, культури та суспільно-політичного життя. Його праці націлювали українців на усвідомлення гострої потреби створення української державності, підвищення їх ролі в національно-визвольних змаганнях, дбаючи про зростання економічних та соціальних показників аграрної і промислової сфер, спроможних впливати на національну свідомість і вирішення важливих завдань життєдіяльності нації.

Розробивши окрему методику суспільно-агрономічної роботи Є.В.Храпливий, надавав великого значення впровадженню в господарську діяльність громадської агрономії, кооперації, новітніх наукових відкриттів, розглядаючи їх засобом підвищення продуктивності праці, нових технологічних процесів, досягнення матеріального і духовного добробуту селян, які були бідними й неосвіченими, мали багато нерентабельних господарств. На західно-українських землях такий аграрно-селянський характер господарювання утверджував доіндустріальний спосіб виробництва та застарілі технології, що гальмували прогресивний соціально-економічний розвиток регіону.

Особливо важливу роль грала культурно-господарська робота Є.В.Храпливого, який, маючи великий науковий та організаційний талант був активним ініціатором різних проектів, що носили конструктивний характер і розкривали його глибокі фахові знання в аграрно-економічній галузі. В першу чергу це стосується об'єднання зусиль «Сільського господаря», Просвіти,

«Рідної школи», кооперації, інших структур, відображених у комплексній програмі розвитку українського села, пропагуючи організаційно-моральну єдність селян на всіх українських землях, як систему недержавного регулювання підвищення ефективності аграрного виробництва. Вона передбачала відродження села на основі існування приватної власності та збереження трудового селянського господарства, його економічної самостійності, високих технологій, модернізації аграрного виробництва, досягнень науково-технічного прогресу. Новий устрій реформованого села український вчений вбачав у внутрішніх факторах, мотиваціях, спеціалізації, високоякісній сільськогосподарській продукції, інтенсифікації та економізації випуску конкурентоспроможних товарів.

Вчений багато зробив для розвитку науково-освітнього комплексу Галичини, підготовки активних і грамотних аграрних кадрів, поширення наукових знань, вважаючи це інвестицією в людину, інтелектуалізацією виробництва. Був теоретиком та ідеологом модерного хліборобства, яке рекомендував для удосконалення сільськогосподарського виробництва в Україні, пропагував ці положення на наукових форумах і в своїх дослідженнях. Є.В. Храпливий, будучи творцем наукових цінностей, змістовної складової економічної україніки, глибоко аналізував соціально-економічну галузь західноукраїнських територій, показував її український зміст і спрямованість, поєднував з ідеями демократії, національними і загальнолюдськими морально-ціннісними нормами та відстоював гуманістичні основи інтересів українського селянства.

Наукові рекомендації вченого залишаються актуальними щодо сучасної системи господарювання в Україні. В цьому плані заслуговує уваги зокрема проект Є.В. Храпливого про реформування українського села та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Про це писали професори Б.М. Мартос і К.А. Мацієвич, які теж відзначали необхідність прогресивних змін й важливу роль кооперації в створенні гуманного середовища шляхом проведення людиномірних перетворень життя селян.

Список використаних джерел та літератури

1. В справі нашої кооперації. *Діло*. 1930. 23 жовтня.
2. *Господарсько-кооперативний часопис*. Львів, 1936. Ч. 11.
3. Злупко С. На чатах рідної землі: Євген Храпливий – учений, організатор, патріот. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 283 с.
4. Качор А. Євген Храпливий. Вінніпег, 1980. 32 с.
5. Мартос Б.М. Микола Левицький й харківські студенти. *Кооперативна республіка*. 1938, вересень. С. 261–266.
6. Міжнародний кооперативний з'їзд у Відні. *Діло*. 1930. 31 серпня.
7. Наступ польського костелу. *Діло*. 1932. 1 квітня.
8. Польська шкільна політика на наших землях. *Діло*. 1932. 28 січня.
9. Польська освітня політика. *Діло*. 1932. 30 січня.
10. Романюк М. Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти (бібліографічний довідник у 2 кн.). Львів, 2002. 236 с.
11. Рева-Родіонова Л. Українське товариство «Сільський господар» (1899–1944 р.р.). Історія. Досвід. Тернопіль, 2000. 368 с.
12. Рудь Д.М. Стрелка переведена. *Известия*. 1939. 10 грудня.
13. Сегеда С.П. Створення та розвиток української військової преси (XX – початок XXI століття). Рівне, 2012. 504 с.
14. Струк З. Євген Храпливий. *Українські кооператори: історичні нариси*. Львів: Коопосві-та, 1999. Кн.1. 456 с. С. 414–420.
15. Храпливий Є. Шляхи розвитку української кооперації. *Діло*. 1930. 7 січня.
16. Храпливий Є. Виховання сільської молоді. *Діло*. 1932. 30 червня.
17. Храпливий Є. Шляхи праці нашої суспільної агрономії // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 120–140.
18. Храпливий Є. Основи кооперативного молочарства // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 116–124.
19. Храпливий Є. Як працювати у хліборобському вишколі молоді // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 234–246.
20. Храпливий Є. Про те, як угоджений Хліборобський вишкіл молоді «Сільського господаря» // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 234–246.
21. Храпливий Є. Ширення сільськогосподарських знань серед українців на західноукраїнських землях // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 264–277.
22. Храпливий Є. За хліборобську справу // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 140–148.
23. Храпливий Є. Як піднести наше хліборобство: «Про співпрацю кооперації, «Сільського господаря» і культурно-освітніх установ у ділянці суспільної агрономії» // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 148–172.
24. Храпливий Є. Західноукраїнські агрономи між двома еміграціями // Злупко С. На чатах рідної землі... С. 255–264.

25. Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). ЦДАЗУ. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 6.
26. ЦДАЗУ. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 17.
27. ЦДАЗУ. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 21.
28. ЦДАЗУ. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 25.
29. ЦДАЗУ. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 28.
30. ЦДАЗУ. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 39.

References

1. V spravi nashoi kooperatsii. [In the case of our cooperation]. Dilo. [The cause]. 1930. 23 zhovtnia.
2. Hospodarsko-kooperatyvnyi chasopys [Economic and cooperative magazine]. Lviv, 1936. Ch. 11.
3. Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli: Yevhen Khraplyvyi – uchenyi, orhanizator, patriot [In the chats of his native land: Eugene Khraplyvyi - scientist, organizer, patriot]. Lviv: LNU im. I. Franka, 1999. 283 s.
4. Kachor A. Yevhen Khraplyvyi [Yevhen Khraplyvyi]. Vinnipeh, 1980. 32 s.
5. Martos B.M. Mykola Levytyskyi y kharkivski studenty [Mykola Levitsky and Kharkiv students]. *Kooperatyvna respublika* [Cooperative republic]. 1938, veresen. S. 261–266.
6. Mizhnarodnyi kooperatyvnyi zizd u Vidni [International Cooperative Congress in Vienna]. Dilo [The cause]. 1930. 31 serpnia.
7. Nastup polskoho kostelu [Offensive of the Polish church]. Dilo [The cause]. 1932. 1 kvitnia.
8. Polska shkilna polityka na nashykh zemliakh [Polish school policy in our lands]. Dilo [The cause]. 1932. 28 sichnia.
9. Polska osvitalia polityka [Polish educational policy]. Dilo [The cause]. 1932. 30 sichnia.
10. Romaniuk M. Oratai zhurnalistskoi nyvy: ukrainski redaktory, vydavtsi, publitsysty (bibliohrafichniy dovidnyk u 2 kn.) [Oratai of the journalistic field: Ukrainian editors, publishers, publicists (bibliographic guide in 2 books)]. Lviv, 2002. 236 s.
11. Reva-Rodionova L. Ukrainske tovarystvo «Silskyi hospodar» (1899–1944 r.r.). Istoriiia. Dosvid. [Ukrainian Society "Farmer" (1899-1944). History. Experience]. Ternopil, 2000. 368 s.
12. Rud D.M. Strelka perevedena [The arrow is translated]. Yzvestyia [News]. 1939. 10 dekabria.
13. Seheda S.P. Stvorennia ta rozvytok ukrainskoi viiskovoi presy (KhKh – pochatok XXI stolittia) [Creation and development of the Ukrainian military press (XX - early XXI century)]. Rivne, 2012. 504 s.
14. Struk Z. Yevhen Khraplyvyi [Yevhen Khraplyvyi]. Ukrainski kooperatory: istorychni narysy [Ukrainian cooperators: historical essays]. Lviv: Kooposvi-ta, 1999. Kn.1. 456 s. S. 414–420.

15. Khraplyvyi Ye. Shliakhy rozvytku ukrainskoi kooperatsii [Ways of development of Ukrainian cooperation]. Dilo [The cause]. 1930. 7 sichnia.
16. Khraplyvyi Ye. Vykhovannia silskoi molodi [Education of rural youth]. Dilo [The cause]. 1932. 30 chervnia.
17. Khraplyvyi Ye. Shliakhy pratsi nashoi suspilnoi ahronomii [Ways of work of our social agronomy] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 120–140.
18. Khraplyvyi Ye. Osnovy kooperatyvnoho molocharstva [Fundamentals of cooperative dairy farming] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 116–124.
19. Khraplyvyi Ye. Yak pratsiuvaty u khliborobskomu vyshkoli molodi [How to work in agricultural training of young people] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 234–246.
20. Khraplyvyi Ye. Pro te, yak uhodzhenyi Khliborobskyi vyshkil molodi «Silskoho hospodaria» [About how the Farmer's Youth Training was agreed] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 234–246.
21. Khraplyvyi Ye. Shyrennia silskohospodarskykh znan sered ukraintsiiv na zakhidnoukrainskykh zemliakh [Dissemination of agricultural knowledge among Ukrainians in western Ukraine] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 264–277.
22. Khraplyvyi Ye. Za khliborobsku spravu [] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 140–148.
23. Khraplyvyi Ye. Yak pidnesty nashe khliborobstvo: «Pro spivpratsiu kooperatsii, «Silskoho hospodaria» i kulturno-osvitnikh ustanov u diliantsi suspilnoi ahronomii» [For farming] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 148–172.
24. Khraplyvyi Ye. Zakhidnoukrainski ahronomy mizh dvoma emihratsiiamy [Western Ukrainian agronomists between the two emigrants] // Zlupko S. Na chatakh ridnoi zemli... [In the chats of the native land...]. S. 255–264.
25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky (TsDAZU). TsDAZU. F. 64. Op. 1. Spr. 6.
26. TsDAZU. F. 64. Op. 1. Spr. 17.
27. TsDAZU. F. 64. Op. 1. Spr. 21.
28. TsDAZU. F. 64. Op. 1. Spr. 25.
29. TsDAZU. F. 64. Op. 1. Spr. 28.
30. TsDAZU. F. 64. Op. 1. Spr. 39.

Рецензенти:

Падалка С.С., д.і.н., професор
Салата Г.В., д.і.н., доцент

Надійшла до редакції 20.11.2021 р.